

Posudek disertační práce

ZUZANA ČEVELOVÁ,

*Gender, víra a manželství v „dlouhém“ 19. století.
Možnosti interpretace katolických normativních pramenů*

Disertační práce, Fakulta filosofická, Universita Pardubice 2009,
249 stran (včetně textových a tabulkových příloh na s. 205-226)

Kolegyně Zuzana Čevelová si za téma své disertace zvolila problematiku manželství, víry a genderové role z pohledu česky psané katolické normativní literatury v době tzv. dlouhého 19. století. Vzhledem k povaze takto vymezené práce se přímo nabízí mezioborový přístup ke zmíněnému tématu, o nějž se doktorandka vcelku úspěšně pokusila. Zapotřebi ocenit je i vlastní volbu tématu práce. Jestliže platí, že studium církevních dějin i role náboženství a církvi v podmínkách modernizující se společnosti českých zemí 19. století se u nás (i přes některé hodnotné příspěvky, na něž autorka ve své práci odkazuje) teprve pořádně rozebíhá, pak nezbyvá než konstatovat, že studium moderní zbožnosti, jejího praktického každodenního prožívání a uplatnění či genderového pojetí se nachází fakticky na samém počátku. Z tohoto pohledu lze již teď na úvod říci, že autorce se - i přes omezení daná pojetím práce a výběrem pramenů - podařilo vytvořit zajímavý a bezpochyby též přínosný a v mnohém i obohacující příspěvek k této problematice.

Pramenným východiskem předloženého disertačního spisu se stala především dobová - celozemská i regionální - katolická periodika (*Blahověst, Časopis katolického duchovenstva, Kazatel, Kazatelna, Pastýř duchovní, Rádce duchovní, Anežka, Ludmila, Václav*), zповědání, pastorační a výchovné příručky i další teologické texty české katolické provenience. Dále doktorandka pracovala i s početným souborem relevantní domácí i zahraniční odborné literatury. Vcelku výrazné uplatnění zde našly i práce slovníkového charakteru a internetové zdroje. Na základě pečlivého studia tohoto obsáhlého korpusu dobových textů a odborné

literatury věnované dané problematice (závěrečný soupis pramenů a literatury na s. 227-247 čítá více než 300 položek), pak Zuzana Čevclová sepsala své disertační pojednání, které si poněkud neobvykle, ale v podstatě logicky rozdělila - vedle obligátního úvodu a závěru - pouze do dvou velkých celků, dále ještě členěných do řady podkapitol.

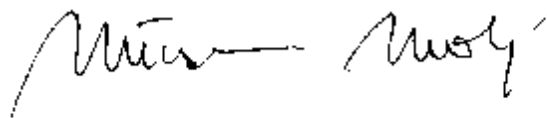
Po nezbytném úvodním vymezení tématu a promyšleném stanovení badatelských cílů i celkového zaměření své práce, předkládá doktorandka v první kapitole svého spisu podrobnou, obsáhlou a zasvěcenou charakteristiku základní literatury a použitých pramenů. Nejprve se věnuje reflexi genderu, víry a manželství v odborné literatuře (s. 11-17). Následující podkapitoly jsou pak věnovány modlitebním knihám (s. 18-46), vybraným katolickým časopisům (s. 47-64) i pastoračním a zpovědním příručkám (s. 65-83), kdy autorka tyto dobové tisky blíže charakterizuje a zároveň ukazuje i jejich proměnu v průběhu dlouhého 19. století. Následující rozsáhlá druhá kapitola (s. 84-200) je již plně věnována otázkám výchovy mužů a žen, pastorační smoubenců a manželů i problematice zpovědi. Zatímco první kapitola disertace má převážně popisný a přehledový ráz, druhá část práce zdařile kombinuje analytické pasáže včetně konkrétních příkladů každodenní náboženské praxe, tak jak byly zachyceny ve studovaných pramenech, s jejich zasvěcenou interpretací a snahou o zobecnění. Doktorandka zde podává základní - a v mnohém i nový či rozšiřující - nástin vztahů mužů a žen v dlouhém 19. století z pohledu katolických duchovních - autorů analyzovaných knih, příruček a příspěvků v uvedených časopisech. Jistě není vzhledem k zaměření práce nijak překvapivé, že vedle pokusu o vykreslení ideálního modelu výchovy mužů i žen a předložení konstruktu ideálního manželství v 19. století je v práci nejvíce místa věnováno především problematice dodržování, respektive porušování šestého přikázání, problémům každodenního života ve vztazích obou pohlaví i způsobům, kterými na tyto situace měli, respektive mohli reagovat jejich duchovní pastýři. Zvláštní pozornost je zde proto upřena především k osobnosti duchovního a jeho nelehké roli při řešení těchto mnohdy

velmi ožehavých a komplikovaných situací. Oceňuji rovněž to, že se zde autorka při hledání odpovědí ubránila nástrahám ukvapených generalizací a dosažené výsledky jak v této kapitole, tak i v následném závěrečném shrnutí podává se značnou obezřetností vědoma si rezerv i možností takto pojatého výzkumu.

Vedle této - jednoznačně zasloužené - chvály mám však k předložené práci i několik připomínek a výhrad, z nichž tři pokládám za hodné pozornosti. V úvodní části, kde autorka předkládá jinak zdařilé metodologické a heuristické zakotvení své práce, postrádám teoretické uchopení a vymezení proměn a charakteru zbožnosti i role nábožectví v českých zemích v době od konce 18. do počátku 20. století. Vzhledem k zaměření práce se domnívám, že by bylo vhodné, aby se zde (či jinde v textu) autorka pokusila nastínit své pojetí alespoň některých komplexních terminologických vymezení (jako je zejm. druhá konfesionalizace či sekularizace), s nimiž v práci operuje a která jsou nezbytná pro pochopení probíhajících procesů, jejich vysvětlení a zasazení do širšího kontextu proměn celé společnosti. Diskuse k těmto stále otevřeným otázkám probíhá v poslední době i v českém prostředí a jistě by nebylo od věci, kdyby autorka do své práce rovněž začlenila fundovanou rekapitulaci této debaty, tak jako to učinila v případě genderových studií. Domnívám se, že tato otázka by se - vzhledem ke svému významu - mohla stát i součástí rozpravy před zkušební komisí. S touto připomínkou souvisí rovněž můj dotaz týkající se odlišnosti ve zbožnosti mužů a žen, které autorka na řadě míst své práce - spolu se zjištěním o rostoucím významu žen v náboženském životě - zdůrazňuje. Lze na základě poznatků, k nimž došla, hovořit o feminizaci katolicismu v českých zemích 19. století? A konečně poslední z této trojice připomínek se vztahuje k názvu druhé kapitoly: „*Vztahy mezi mužem a ženou ve struktuře římskokatolické církve*“. Vzhledem ke konečnému pojetí práce se domnívám, že zde jde spíše o pojetí obou pohlaví a stanovení jejich vzájemných vztahů v kontextu nauky soudobého katolicismu a nikoli o jejich začlenění či vymezení „*ve struktuře římskokatolické církve*“.

Práce Zuzany Čevelové je napsána vcelku čtivým jazykem a až na několik málo případů i bez zbytečných stylistických prohrěšků. Je jen škoda, že autorka při dokončování textu nevěnovala větší pozornost závěrečným úpravám, neboť by pak v práci jistě bylo méně neopravených překlepů či gramatických chyb. Textu by též prospělo sjednocení formy výkladu (autorka zde volně střídá 1. osobu singuláru a plurálu) a promyšlenější používání kurzívy, jejíž hojné uplatnění v práci její četbu spíše znepráhledňuje. Rovněž z hlediska historického řemesla jsem v předložené disertační práci neshledal závažnější prohrěšky (vyjma nemnoha nedůsledností v poznámkovém aparátu, zařazení některých - především slovníkových - prací pod označení „základní dokumenty“ a chybějící paginace v případě časopiseckých a sborníkových studií).

Závěrem svého posudku chci konstatovat, že z hlediska výběru a uchopení tématu, použitých metod, prostudovaných pramenů a literatury, způsobu interpretace dosažených výsledků i jazykové a stylistické presentace splňuje předložená disertace sločny magistry Zuzany Čevelové - i přes výše uvedené dílčí výtky - kritéria stanovená pro tento typ kvalifikační práce, a proto ji doporučuji k úspěšné a bezproblémové obhajobě.

V Českých Budějovicích 16. 10. 2009

doc. PhDr. Miroslav Novotný, CSc.

Posudek disertační práce Mgr. Zuzany Čevelové

Gender, víra a manželství v „dlouhém“ 19. století Možnosti interpretace katolických normativních pramenů

204 s. textu, poznámkový aparát, prameny a bibliografie, textové přílohy

Mgr. Zuzana Čevelová předkládá mezioborovou disertaci, která propojuje genderové téma s religionistikou a dotýká se dalších humanitních disciplín, především historické antropologie, kulturní historie a pedagogiky. Proud genderových studií je dnes hodně široký, ale toto pojetí je originální a zajímavé.

Autorka jasně vymezuje okruh svého zájmu ve smyslu časovém a geografickém a stejně tak charakterizuje pramennou základnu, která se rozpadá jednak na knižní katolickou produkci pro laické čtenáře (v praxi převážně čtenářky) – tedy modlitební knihy, a produkci určenou kněžím – odborné časopisy a metodiky, zabývající se pastorační praxí.

První oddíl práce analyzuje oba zmíněné typy literatury. Zkoumá, jak se tyto tiskoviny v průběhu více než sta let mění po stránce obsahové i formální. Tato analýza zabírá o něco méně než polovinu práce a je to prostor, který autorka dobře využila. Z velké většiny se totiž jedná o prameny, o jejichž existenci humanitně zaměření odborníci samozřejmě dobře vědí, avšak v drtivé většině leží mimo jejich zájem. Autorce bohatě stačí opírat se pouze o publikované texty. Jejich přiblížení a interpretace je totiž srovnatelná s interpretací archivního materiálu. Myslím, že kvalita zpracování je na vysoké úrovni.

Charakter pramenů otevírá možnosti zkoumání, jak oficiální církevní autoři konstruují model křesťanské (katolické) ženy pomocí učebních textů, metodik a odborných časopisů a (ve druhé části práce) jak kolegové těchto autorů jejich model (ne)uvádějí do praxe, případně jak řeší zvláštní složité situace. Dominuje tedy pohled duchovních pastýřů, zatímco jejich ovečky jsou více méně pasivním objektem. Takto je nastaveno zaměření práce a čtenář je musí akceptovat. Přesto se tady objevují velmi chytré, v pravém slova smyslu antropologické postřehy „z druhé strany“. Autorka například při analýze nejstarší vrstvy nebeklíčů a dalších modlitebních knih věnuje pozornost i uživatelům, čtenářům, tedy čtenářce, alespoň tak, že poukazuje na nestejný stupeň opotřebování jednotlivých stránek a vyvozuje z toho odpovídající závěry. Žena jako aktivní bytost vystupuje samozřejmě také při reflektování vyhraněných komplikovaných případů z pastorační praxe a ženská veřejnost v obecnějším smyslu je v celém „dlouhém“ století dominujícím objektem církevního zájmu a vlivu, ale také, aspoň v jistém omezeném smyslu, neplnoprávnou partnerkou, na které však velmi záleží, podobně jako v rodině.

Tento objekt působení je z pohledu církve považován, jak autorka vícekrát zdůrazňuje, za (nábožensky) málo vzdělaný a zřejmě i málo vzdělavatelný, protože ustálená kliše se neúnavně opakují pro každou generaci, ať už žije v jakýchkoli podmínkách – a ty se přece v průběhu více než sta let významným způsobem proměňují – a také pro každou jednotlivou osobu, ať už prochází kteroukoli fází svého života. Možná by stálo za to, zeptat se, zda byla veřejnost, permanentně katechizovaná od povinné školní docházky až po poslední pomazání, skutečně tak málo poučená, jak předpokládá odborná pastorační literatura. Autorka v této fázi zkoumání zatím(?) zmíněný pohled nezpochybňuje.

Dovolu si glosu jako etnoložka, zástupkyně oboru, který zkoumá „lid“ včetně toho, co bývá nazýváno „lidovou zbožností“. Náboženské znalosti lidí žijících v tradičních venkovských komunitách nebyly ortodoxní, ale byly v obecném vědomí hluboce zakotveny. Staly se mimo jiné součástí synkretických obřadů výroční i rodinné obřadnosti i impulsem pro materiální výtvarnou tvorbu. Naproti tomu stále narůstající městská (dělnická) populace tuto „kotvu“ rychle ztrácí a 19. století je klíčovou dobou pro zkoumání těchto procesů. Pastorační

odborná literatura však tento fenomén reflektuje jen velmi málo a periodika řeší spíš jednotlivé případy.

Předkládaná práce vybízí ne snad ke kritice, ale spíš k dalšímu námětu zamyslet se případně v budoucnosti nad „vedlejšími“ úlohami a účinky (tiskových) modliteb nebo kázání, tedy literatury určené (ženské) laické veřejnosti. Jde o vztah náboženského textu a jazykové kultury. Tyto texty jsou z velké většiny určeny ženám-matkám, vychovatelkám budoucích generací, které působí přesně tam, kde je církev i soudobá společnost chce mít, v privátní sféře. Ať už to je nebo není záměrem, ovlivňují a kultivují *mateřský* jazyk. Zejména v první polovině 19. století mohou představovat jedinou „literaturu“, se kterou se velká skupina žen v životě setká (dokonce mohou upevňovat mateřštinu krajanů¹). České obrození je v první fázi především jazykové, ale význam česky psané náboženské literatury určené ženám přetrvává po celé „dlouhé“ století. České náboženské texty mohou dokonce působit jako jisté krotké politikum². V práci jsou zmiňováni představitelé katolické moderny, ale okruh autorů-kněží, kteří byli známější jako spisovatelé, je širší (s jistou tolerancí i Rettigová) a je nepochybné, že jazykové mistrovství, případně s ním spojené vlastenectví, se promítá i do jejich tvorby jasně náboženské, ať už jsou to modlitební knihy nebo vydané sbírky kázání (Třebízský, Baar).

Vím že pojetí kolegyně Čevelové je zaměřeno jiným směrem a moje reakce nejsou myšleny jako výtky, ale jako inspirace. Jsou důkazem toho, že práce je napsaná opravdu dobře a téma je nosné, uchopitelné z více stran. Autorka to ví a hodlá pokračovat. Přeji jí další odborné úspěchy a práci, která plně vyhovuje nárokům na disertaci, ráda doporučuji k obhajobě.

Praha 4. října 2009

Doc. Irena Štěpánová, CSc.
Ústav etnologie UKFF

¹ V českém kontextu např. *Andělská lyra. Modlitby*. Chicago 1884.

² K.V.S.: *Bože náš, pomoz lidu svému. Modlitby církevní za časů válečných*, Praha, B. Stýblo 1866, nebo Třebízský, V.B., *Modlitba za vlast*, in: *Pomněnky*, Praha, A.J. Cellerin a syn. 1884, zvl. otisk 1885 a další.